

OKTOBER 2008

ÅRRINGER

NYHETS BREV TIL PRIVATE EIERE AV FREDETE HUS OG ANLEGG

- Tradisjonelle vinduer
- Gardiner til nytte og glede

Redaksjon:

Informasjonsavdelingen
Riksantikvaren

Grafisk produksjon:

DMT Kommunikasjon as
Opplag 4000

Henvendelser kan rettes til:

Riksantikvaren,
Dronningensgt. 13
Postboks 8196 Dep.
0034 Oslo
Tlf: 22 94 04 00
Faks: 22 94 04 04

E-post: riksantikvaren@ra.no

www.riksantikvaren.no

FORSIDEBILDET:

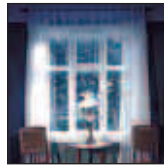
Interiørene på husmannsplassen Balsberg i Stange er tilbakeført slik de kan ha sett ut omkring år 1900. Gardiner var enda ikke allemannseie på denne tiden, og mange nøyde seg med en enkel kappe slik bildet viser. Foto: A. Taby.

Rettelse

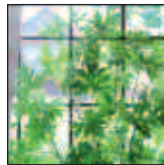
I forrige nummer av Årringer i 2007 sto gal billedtekst i artikkelen "Listverket – huset eget historieforteller" av Kirsten Hellerdal i Aust-Agder. Bildet viser et utsnitt av en dørkarm i barokkstil, ikke i sveitserstil som sto skrevet! Redaksjonen beklager bytte av billedtekster.

INNHold**SIDE 4**

Tradisjonelle vinduer er gode vinduer – fremdeles!

SIDE 6

Gardiner til nytte og glede

SIDE 8

Oleander, myrt og balsaminer – stueplanter i fredete hus

SIDE 11

Status fredingsgjennomgangen

SIDE 12

Byggeskikkens indrefilet

SIDE 14

Bygningsfredingslova og dei første fredingane

SIDE 16

Fast og større løst inventar

SIDE 17

Foreningen Fredet

SIDE 18

Som en fugl fønix opp av asken

SIDE 20

Fra bokhylla

Et korrekt fredningsbilde

Kulturarven utgjør vår felles hukommelse og gir oss innsikt i tidligere generasjoners kultur og levekår.

Det er derfor viktig at de fredningene kulturvernmyndighetene foretar, i størst mulig grad gjenspeiler vår historie.

Det er et nasjonalt mål at den geografiske, sosiale, etniske, næringsmessige og tidsmessige bredden i de varig vernete kulturminnene og kulturmiljøene skal bli bedre, og et representativt utvalg skal være fredet innen 2020.

Utgangspunkt

Alle kulturminner fra før 1537 er automatisk fredet, enten de er over eller under bakken. Når det gjelder stående byggverk, er alle fra før 1650 i utgangspunktet automatisk fredet. Nyere kulturminner og kulturmiljøer fredes etter særskilte vedtak etter kulturminneloven. I dag har vi totalt ca 4750 vedtaksfredede bygninger, dette utgjør 0,14 % av bygningsmassen vår.

Hvorfor er fredningslistene våre slik de er?

Dagens fredningsmasse har et stort innslag av praktbygninger og bygg og anlegg knyttet opp til landbruket. Mens vi mangler mange kulturminnetyper knyttet til næringer som håndverk, industri og kystkultur.

Bakgrunnen for fredningslistene er bygningsfredningsloven av 1920. På det tidspunktet var det selvfølgelig svært viktig å bekrefte og legitimere Norge som selvstendig nasjon. Det ble særlig fokusert på tømmerarkitekturen på landsbygda ettersom denne ble ansett som typisk norsk. Dette er årsaken til at vi har en overrepresentasjon av bygdekulturen, selv om skjevhetene ikke er så store som mange innbiller seg. I tillegg til

tømmerhusene ble det fredet en rekke handels- og gjestegiverssteder langs kysten. Dette sammen med bygninger og anlegg knyttet opp til borger- og embetsmannskulturen, danner utgangspunktet for fredningslistene våre.

De fleste av fredningene våre ble gjort i 1923. I perioden 1923–1930 ble det foretatt ytterligere 600 fredninger. I årenes løp har antall fredninger variert, og i perioden 1950–70 ble det foretatt relativt få nye fredninger. I 1970-årene ble det større variasjon og bredde i fredningene. Da kom veianlegg, næringsvirksomhet, fiskevær og industri inn på lista. Fredningene som ble foretatt på 1980-tallet, ga ytterligere spredning både med hensyn til kulturminnetyper og geografi. Fra 1990-årene er det blitt fortløpende i fredningsarbeidet. Dette arbeidet er i stor grad basert på tematiske og geografiske fredningsprogrammer.

Hva gjør vi for å rette opp fredningslistene?

For å korrigere fredningslistene og få dem enda mer representative, utarbeider Riksantikvaren fredningsstrategier som legger rammer og kriterier for nye fredninger fram til 2020. Her vil det blant annet bli lagt vekt på kulturminner fra de siste 150 årene. Kystkultur, tekniske/industrielle kulturminner og kulturminner i polarområdene er også eksempler på temaer som vil være i fokus i årene fremover.

Mange av de kulturhistoriske og viktige eiendommene eies av det offentlige. Tollstasjoner, soren-skrivergårder, sykehusbygninger og fengsler er eksempler på slike eiendommer og er viktige kilder for å forstå hvordan landet vårt har utviklet seg. Det er viktig at staten tar ansvar og gir disse bygningene et formelt vern som er like godt som for alle de private fredete bygningene. Derfor utarbeides det landsverneplaner for kulturminner i statens eie. De viktigste kulturminnene og kulturmiljøene vil bli fredet etter hvert som landsverneplanene blir ferdigstilt. Dette arbeidet startet allerede i 2002, og Riksantikvaren overtok ledelsen av dette prosjektet i 2008.

Hva blir resultatet?

Det systematiske fredningsarbeidet frem mot 2020 skal altså gi oss et godt, representativt bilde av mangfoldet i vår historie og kultur. Kulturarven er imidlertid ikke bare vår felles hukommelse. Den gir oss ikke bare kunnskap om tidligere generasjoners kultur og levekår, men også kunnskap om erfaringer, tradisjoner og kløktige løsninger. Løsninger der historien kan bidra til en bedre og mer bærekraftig fremtid for oss alle.

Sjur Helseth
Fungerende riksantikvar

Skal man tro reklamen for de nyeste superisoler-glassvinduene, er gamle vinduer forferdelige energisluk som snarest mulig bør tettes igjen. Løsningen fra vindusprodusentene er naturlig nok å skifte vinduer. Men er gamle vinduer så dårlige?

Tradisjonelle vinduer er gode vinduer, fremdeles!

Svært mange huseiere kan ikke eller ønsker ikke å skifte ut vakre original-glass i slanke profilerte rammer. Hva gjør man da hvis man ønsker å forbedre vinduene?

Ny Teknisk forskrift til Plan- og bygningsloven har skjerpet kravene til nye boliger. De nye kravene har resultert i økt fokus på bygningsdelers isoleringsevne, spesielt vinduer. I reklamen for nye vinduer argumenteres det flittig for hvor mye man kan spare på å skifte ut gamle vinduer. Men la det være helt klart: Når det i annonser for nye vinduer påstås at ”vinduer ofte står for over 40 % av varmetapet i boligen”, er det blank løgn.

Hva er U-verdi?

U-verdien ($W/m^2 \text{ } ^\circ C$) for en bygningsdel angir hvor god varmeisolasjonen er, og lav U-verdi gir god varmeisolasjon. Byggeforskriftenes krav til nye boliger i dag er 20 cm isolasjon (klasse 36) i yttervegger (U-verdi $< 0,22 W/m^2 \text{ } ^\circ C$) og 25-30 cm isolasjon i yttertak og gulv (U-verdi $< 0,15 W/m^2 \text{ } ^\circ C$). Det kreves at man benytter minst to-lags vinduer med lavemisjonsbelegg og gassfylling (U-verdi $< 1,60 W/m^2 \text{ } ^\circ C$).

Hvor mye energi forsvinner ut gjennom vinduet?

For boliger av litt eldre årgang kan man forenklet si at halve energiforbruket går til varmtvann, husholdningsapparater og til å dekke tap av varme gjennom naturlig ventilasjon. Den andre halvparten fordeler seg som varmetap gjennom tak, vegger, vinduer og gulv, med omtrent like mye på hver. I en eldre bolig bygget før 1965 – det er de fleste – betyr dette at vinduene står for ca. 15 prosent av varmetapet. Hvis man forbedrer vinduene, kan man kanskje komme ned mot 10 prosent.

Hus med tradisjonelle vinduer har gjerne et originalt vindu som slår ut-over og et innvendig varevindu som slår innover. Det er egentlig en god vinduskonstruksjon, fordi den isolerer bedre enn ett vanlig isolerglass. Husmorvinduene som ødela så mange fasader på 1960- og -70 tallet var faktisk dårligere enn den tradisjonelle løsningen.

Da er man inne på kvaliteten ved gamle vinduer. Siden de har spinklere rammer, slipper de inn mer lys. Eldre glass har gjerne ujevnheter og et ”liv” som mange setter pris på. Originale profiler gjør dem ofte vakrere. Sist, men ikke minst, er originalvinduer en helt vesentlig del av husets fasader, og de har proporsjoner som det er

Foto: Harald Ibenho/©Riksantikvaren

Hundre år gamle vinduer. De kjenntegnes av lette, profilerte rammer; enkle og funksjonelle beslag og livfulle glass. Alle deler av vinduene kan vedlikeholdes gjentatte ganger, noe som bidrar til at de kan ha en levetid på minst hundre år til.

vanskelig å gjenskape med et moderne vindu selv om man velger en ”kopi”.

Anbefalte tiltak

Det er mye som kan gjøres for å forbedre gamle vinduers U-verdi. Anbefalte tiltak avhenger av vinduets type. Det vanligste er uansett montering av tettelisten mellom karm og ramme, kombinert med oppgradering av det innvendige varevinduet. Dette kan enten gjøres ved å skifte ut varevinduet med to-lags energiglass med gassfylling. Det betinger at rammen også må fornyes

fordi et slikt vindu er tungt. En langt enklere og bedre løsning er å kun skifte ut varevinduet glass med et såkalt lavemisjonsglass (LE - glass). Det er en enkel operasjon idet man bare kan levere inn varevinduet hos en glassmester som bytter glasset. Det nye LE - glasset isolerer langt bedre enn et tradisjonelt glass, men det verken veier eller bygger mer. Man kan altså beholde den gamle rammen. Tiltaket krever med andre ord ingen endring eller tilpasning verken i fasade eller interiør. Et vanlig vindu med innvendig innadslående varevindu kan på denne måten få forbedret U-verdien fra rundt $U=2,4$ og ned til $U=1,6$.

Utskifting lite strømbesparende

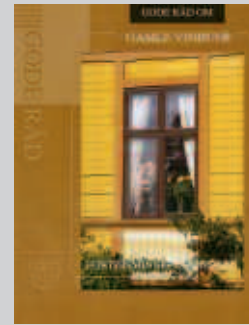
For eiere av fredete bygninger kan det være en trøst at det faktisk ikke lønner seg å skifte ut vinduene for å spare strøm. Har man et tradisjonelt

dobbeltvindu på for eksempel 2 kvadratmeter og man ønsker å redusere varmetapet, har man to valg; enten skifte ut hele vinduet eller forbedre det eksisterende. Hvis man skifter ut vinduet, vil man med en strømpris på 80 øre pr. kWh spare kr 220,- pr. år i strømutgifter. Levetiden for et moderne isolerglassvindu er 30 år. Dermed blir besparelsen kr 6600,- i hele vinduets levetid. Men ser vi på utgiftene for utskifting, koster det imidlertid langt mer enn kr 6600,-. For én ting er prisen på selve vinduet, men det skal også tilpasses og monteres. Fôringer, listverk, reparasjoner og maling av veggene inne og ute kommer i tillegg og da er prisen kanskje oppe i kr 15 000,-. Du har altså betalt kr 15 000,- for å spare kr 6600,- i strøm. Det må man kalle dårlig butikk. I tillegg vil fasaden miste et originalvindu som det ikke er mulig å gjenskape. Det er tapt for alltid.

Beholder du derimot de originale yttervinduene og får en glassmester til å sette inn lavemisjonsglass (LE - glass) istedenfor vanlig glass i de innvendige varevinduene, kan du spare ca. kr 130,- pr. år i strøm. På 30 år blir besparelsen kr 3900,-. Og jeg vil gjette på at regningen hos glassmesteren blir mindre enn kr 4000,-. Denne forbedringen er trolig lønnsom og den bevarer i tillegg fasaden.

Tradisjonelle vinduer har lang levetid

Gamle vinduer er til tross for sine spinkle dimensjoner ofte svært robuste. Dette skyldes som kjent at det ble valgt trevirke av god kvalitet, at vinduene har vært behandlet med oljemaling og at de er mulig å vedlikeholde. Det tradisjonelle utadslående vinduet med innvendig varevindu kan med jevnt vedlikehold ha levetid på hundrevis av år. Mange vinduer i helt vanlige bygninger er 100 år gamle og fungerer fortsatt helt utmerket. Til sammenligning er levetiden for moderne vinduer 20-30 år, og man må altså regne med å skifte ut slike vinduer tre-fire ganger i løpet av en 100 års periode.

Gode råd om gamle vinduer.

Oslo:

Fortidsminneforeningen, 2003

kr 100,-

Kan kjøpes fra

Fortidsminneforeningen,

tlf. 23 31 70 70

Miljøregnskap

Byggforsk har på oppdrag fra Riksantikvaren gjort et miljøregnskap for utbedring av vinduer sett i forhold til full utskifting. Det originale vinduet har dårligere isoleringsevne, men lang levetid. Et moderne vindu isolerer bedre, men har kortere levetid. De to alternativene kommer derfor ut på ett, når man vurderer miljøbelastninger.

Av Harald Ibenholt, Riksantikvaren

Kojedalshusa, våningshus.

Gardiner til nytte og glede

Gardiner er ikke noe stort tema i våre minimalistiske tider. Ikke desto mindre er nærværet eller fraværet av dem et viktig element i de fleste interiører, og som tema forteller de en spennende kulturhistorie.

I vår urbaniserte verden tuftet på borgerlig grunn har gardinene alltid vært et viktig smaksbarometer, nært knyttet til trenden for hva som til enhver tid oppleves som et moteriktig interiør. For gardinmotene har preget "de pene" hjem i uminnelige tider. I den store sammenheng må imidlertid gardiner betegnes som et relativt nytt fenomen. Og naturlig nok er det nær sammenheng mellom gardinenes utforming og vinduets utvikling. Her hjemme har gardiner i moderne forstand vært brukt i vel 300 år, men da i borgerlige miljøer. Blant folk flest har ikke gardiner vært vanlig i mer enn 100-150 år.

Bruk av gardiner

Opp gjennom tidene har bruk av gardiner hatt både praktiske og estetiske aspekter. Ikke minst har de bidratt til å minske trekk fra vinduene og til å hindre innsyn, og en ekstrem bruk var blendingsgardinene under annen verdenskrig.

Imidlertid er det først og fremst som dekorativt element i et moteriktig interiør at gardinene har hatt sin viktigste funksjon. Allerede i 1673 skriver tidens ledende franske mote-skrift: "Liketil vindusgardinene så er de underlagt motens luner. I stedet for som før å trekke dem til en side, blir de nå delt på midten, slik at man kan trekke et gardin til hver side av vinduet. Man har innført denne moten dels fordi man mener de vil være mindre i veien, dels fordi de pryder vinduet slik". Den gang var vindusgardiner fortsatt en stor luksus og selv i Louis XIVs Versailles fantes det ikke gardiner i alle værelser.

Fra skriftene her hjemme vet vi imidlertid at på denne tiden hadde de velstående borgerfamiliene i byene og på

Foto: A. Tabby

Gardinene er typiske for årene omkring 1. verdenskrig og kjennetegnes av rette sidesjal og en relativt sid kappe. I dette tilfellet er det benyttet et tynt hvitt bomullsstoff fra Ikea i kombinasjon med hvite pomponger.

landet begynt å bruke enkle gardiner i sine mest representative rom.

En kostbar luksus

Imidlertid var det først med nyklassisismen eller under Louis seizesstilen på slutten av 1700-tallet at gardinene for alvor ble et viktig supplement til arkitekturen og innredningskunsten.

Ved hjelp av tynne, kostbare importerte bomulls- og silkestoffer ble det nå vanlig å utstyre interiørene med draperte vindusgardiner etter antikke forbilder. Ettersom disse moteriktige gardinopphegene var lite egnet til å trekke for, ble disse rike gardinarrangementene supplert med rullegardiner.

“ I den store sammenheng må imidlertid gardiner betegnes som et relativt nytt fenomen ”

Nyklassisismens rike gardinmote kulminerte under den etterfølgende empirestilen på begynnelsen av 1800-tallet. Nå ble gardinarrangementene fyldigere og stadig rikere drapert, samtidig som nye variasjoner i opphengingen bidro til å gi gardinene en pompøs tyngde som ble karakteristisk for tiden. For ytterligere å øke effekten, ble det vanlig å kombinere sidegardiner av tynne hvite bomullsstoffer med overdådige kapper i fargesterk silke og med rike fryser og posementer. Gardiner som dette var en kostbar luksus, og på auksjonen etter den rike Bernt Anker i Christiania i 1806 representerte gardinene alene en betydelig luksus. Eksempelvis innbrakte ”2 Par hvite Demetes lange Gardiner med Kapper, røde

Da interiørene i Eidsvollbygningen ble restaurert til Grunnlovsjubileet i 1964, ble det også anskaffet tidsriktige gardiner fra årene omkring 1814. De tynne bomullsstoffene og de rike gardinkappene er typiske for perioden.

Gulskogen ved Drammen fikk nye gardiner i 1828. Disse er typiske for tiden og består av et sett hvite undergardiner med et sett røde ullgardiner over.

Fryndser og Dusker, samt messing Bøylere” like mye som ”1 Mahogni Chatol og Skap med Spejlglass i Dørrene” eller ”12 stykker brun malede, aabenryggede, enkelte Stoler med blommede Bomulds Betræk i Sædene”.

Smak og behag

Bruken av gardiner og den enkeltes behov for å pynte sine hjem kunne dessuten avstedkomme forsøk på restriksjoner fra de som ”visste bedre”. Dagbladet presenterte i 1936 et leserinnlegg under overskriften: ”Moderne arkitekter vil bestemme over husmorsens gardiner! Utløsende inngrep i hjemmets disposisjoner”. Og her kan vi lese: ”Av og til går moderne arkitekter et skritt for vidt i sin iver for å få et bygg ’uniformert’. Forleden opplevde familiene i en stor moderne leiegård med 20 leiligheter å få stilt en enslydende henvendelse om gardiner fra byggets arkitekter. Arkitektene hadde funnet ut at det ville være en stor estetisk fordel om alle gardinene til husets fasade var ensartede både i stoff og opphenging... Vi skal villig innrømme at en husmors vindu meget ofte røper hjemmet, og ikke alle vinduer er som de bør være, vet vi også. Men så lenge man bor i hjem og ikke i offentlige anstalter, så lenge må vi forsvare den personlige frihet, også hvor det

gjelder så bagatellmessige (!) ting som husets gardiner.”

Eksempelene er hentet fra Fortidsminneforeningens hefte *Gode råd om gardiner*, som nylig er publisert i ny utgave. Heftet er gjennomillustrert og gir et overblikk over gardinenes historie og gardinmotens utvikling fra midten av 1700-tallet og frem til 1970.

Av Geir Thomas Risåsen, Riksantikvaren

Risåsen, Geir Thomas: *Gode råd om gardiner*. Oslo:

Fortidsminneforeningen, 2008
Kr 100,-
Kan kjøpes fra
Fortidsminneforeningen,
tlf. 23 31 70 70

Oleander, myrt og balsaminer – stueplanter i fredete hus

Av Mari Marstein, Gamle Hvam Museum

” – thi da Sommeren i vort land er kort og Vinteren *overmaade lang*, ligger det saa nær at dyrke Blomster inde i Værelser”, står det å lese i forordet i boka *Blomsterhaven i Værelser* (Wulfsberg 1878). Tidsriktige stueplanter i fredete hus er vakkert, og det gir en rikere opplevelse av bygningen.

Foto: Mari Marstein © Gamle Hvam Museum

Flittiglise, en kjent og kjær plante i vinduskarmen.

Borgerhjem og embetsmannsgårder på 1700-tallet var de første i Norge som hadde planter inne i stuene. Her kunne en finne både eksotiske busker som sitron og laurbær, og duftende urter som reseda og hyasinter. Planter som balsamine, myrt og pelargonium er lette å formere, og de spredte seg raskt fra overklassen til andre befolkningsgrupper, samtidig som de falt i status. Balsaminene som vokste i overklassehjem på 1700-tallet, ble nok helst funnet i blikkbokser i husmannsstuene på slutten av 1800-

tallet. Eilert Sundt så potteplanter i stuene hos alle samfunnslag over hele landet på 1860-tallet.

Blomsterpotter

Leirpotter har vært tilgjengelige lenge, men glaserte pyntepotter fantes nok bare hos de bedre stilte, som kunne spandere penger på noe så unyttig. Å pynte blomsterpottene med kreppapir var vanlig mange steder fra slutten av 1800-tallet. Men ikke alle anså slik dekor for å representere den gode smak.

Arbeid med stueplantene

Det fulgte mye arbeid med stueplantene. De ble flyttet fra rom til rom, fra stue til kjeller og mellom ute og inne, avhengig av hvor langt de var kommet i vekstprosessen og om de stod i blomst eller skulle hvile. Friderikke Lund redegjør i sitt lille skrift *Veiledning til de meest yndede og almindelige Blomsters Drivning i Værelser og i det Fri* (1852) for hvordan de ulike plantene skulle såes, pottes om og flyttes mellom mistbenk i hagen, kjeller og ulike værelser for å

“ Tidsriktige stueplanter i fredete hus er vakkert, og gir en rikere opplevelse av bygningen ”

blomstre optimalt. Her får vi en god illustrasjon på hvordan alt fra innetemperatur, bruk av husets rom og folks tidsbruk var annerledes enn i dag.

Hvilke planter?

Hvilke planter en skal velge til sine vinduer i et fredet hus, avhenger altså både av hvilken periode og hvilken samfunnsklasse huset og beboerne ønsker å representere, og hvor mye arbeid en ønsker å legge i det. Det er imidlertid ikke uproblematisk å ha levende planter i fredete hus. Utøy som lever på planten eller i jorda kan skade både planten og huset. Dessverre er det ofte slik med utøy, at der

Myrtbusk.

Foto: Mari Marstein©Gamle Hvam Museum

Foto: Mari Marstein©Gamle Hvam Museum

Rosengeranium er vakker, også når den ikke blomstrer.

det er noen, kommer det lett flere, og det kan være vanskelig å bli helt kvitt problemet. Angrepne planter bør derfor ryddes ut så snart som mulig. Diffusjon av fuktighet gjennom potteskjulere og underskåler kan gi skader

på vinduskarmen og møbler, det samme kan søl ved vanning. De fleste plantene ønsker en relativt høy luftfuktighet og trives med en dusj i ny og ne, men det er slett ikke ideelt for overflatene i vinduskarmen.

Blomst på rosengeranium.

Foto: Mari Marstein©Gamle Hvam Museum

Presentasjon av planter

Vi kan ikke gjenskape nøyaktig de samme omgivelsene og forutsetningene som potteplantene hadde for ett eller to hundre år siden, men her presenteres noen planter som er relativt uproblematisk å dyrke i vår tid, og som vil gi en god illusjon av tidsriktighet. Spør din lokale gartner om hjelp til å skaffe plantene, hvis ikke en slektning, nabo eller bekjent har en stikling du kan få?

Hyasint (*Hyacinthus orientalis*)

Allerede tidlig på 1700-tallet begynte en med vinterdriving av hyasinter i vannkultur, en skikk som fortsatt holdes i hevd i dag. Hvert år i desember får en kjøpt hyasinter i knopp i enhver blomsterforretning. Vil en gjøre det enkelt for seg, skyller en jorda av og lirker røttene ned i et blomsterglass. Det gjør jeg, og duften gleder meg like mye som om jeg skulle ha drevet blomsten fram selv.

Myrt (*Myrtus communis*)

Myrt har vært en kjær potteplante gjennom mange, mange år. I ethvert nabolag fantes det husmødre som hadde store myrteplanter. Dit kunne en gå for å få myrt til brudestasen eller til pynting av båren ved dødsfall. Planten vil ikke stå for varmt, den trives ikke i direkte sollys og den må aldri tørke helt ut. Men trives den, kan den leve i mange, mange år og bli som et lite tre.

Rosengeranium (*Pelargonium radens*)

En lettstelt plante som har gledet oss i minst to hundre år. Den formeres ved å skjære av skudd like under et bladfeste. Etter at snittflaten har tørket, settes skuddet i blomsterjord i ei potte med en plastpose tredd over seg. Plastposen fungerer som et lite drivhus som holder på fuktigheten. Klipp gjerne hjørnene av posen eller vreng posen hver dag, for å unngå at det blir for vått der inne. Når planten skyter nye skudd, kan posen fjernes, og en ny plante er i vekst.

Oleander (*Nerium oleander*)

Oleander er giftig, og mange har derfor fjernet den fra sine hjem. Men den blir en stor og flott busk, som gleder oss med blomster i rosa nyanser, og den gjør seg godt i store stuer. Om sommeren vil den gjerne stå ute. Den er en av de aller eldste stueplantene vi har, og fantes i norske hjem allerede på 1700-tallet.

Julekaktus (*Schlumbergera*)

Julekaktuser kan bli svært gamle. Mange forteller om omfangsrrike planter som henger i ampel fra taket eller står på en søyle ved et vindu. Slike planter vandrer fra generasjon til generasjon, og ofte kjenner eieren hele dens historie. De er lettstelte og sykdomsfrie, og blomstrer overdådig med rosa blomster i måneden før jul.

Alle foto: Mari Marstein©Gamle Hvam Museum

Fredingsgjennomgangen

Fredingsgjennomgangen er eit prosjekt som tar for seg fredingsvedtak frå perioden 1920-1978. Måla er å gå gjennom alle fredingane som vart vedtekne før kulturminnelova trådte i kraft i 1978, gjere greie for konsekvensane av fredingane og gi eigarane klare rammer. Arbeidet er organisert i ei prosjektgruppe i kvart fylke. I dette bladet vil vi presentere ein artikkel frå Oppland fylke. Andre fylke vil bli presenterte i seinare utgåver av Årringer.

Fredingsgjennomgangen så langt:

15 fylke har starta opp fredingsgjennomgangen. Tala på bygningar som skal gåast gjennom, er svært ulikt: Frå Oppland og Telemark, som begge har over 100 freda anlegg, til Nordland som har berre 9, og til Finnmark fylke der alle bygningane som vart freda etter den gamle lova, dessverre gjekk tapt under krigen.

Det varierar kor langt dei einkilde fylka er komne. Nokre har nett starta opp, medan andre er godt i gang med synfaring og dokumentasjon av dei freda eigedomane. Dei første fylka vil bli ferdige i løpet av hausten. Det har

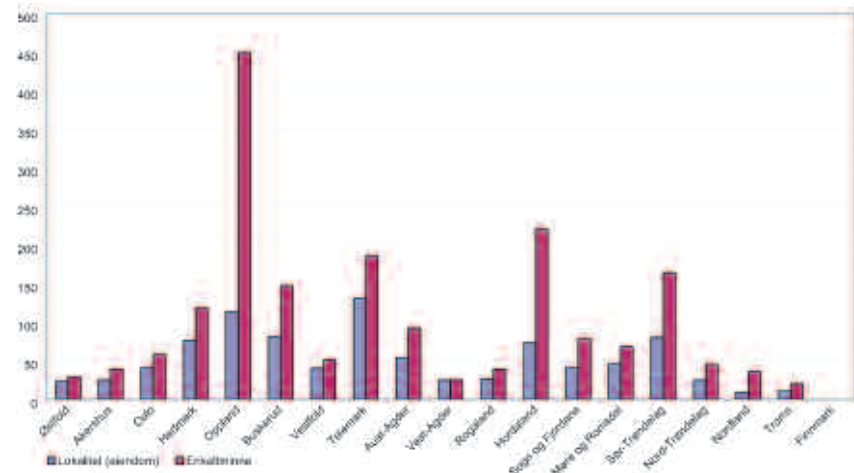
Pr. september 2008 har fylka Østfold, Vestfold, Oppland, Hedmark, Buskerud, Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder, Hordaland, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark starta fredingsgjennomgangen.

vist seg at arbeidet tek noko lenger tid enn det som var forutsett, og Riksantikvaren har derfor funne det tenleg at fleire fylke startar opp samstundes, i staden for at gjennomgangen blir gjort fylke for fylke.

Etter kvart som fylka er ferdige med sin gjennomgang, vil Riksantikvaren sende ut ei informasjonspakke til eigarane.

Pakka vil innehalde:

- Eit dokument som presiserer omfanget av, formålet med og følgjene av fredinga. Dette dokumentet vil bli tinglyst.
- Eit rapportutdrag av bileta og informasjonen som er samla om eigedomen i arkivet til Riksantikvaren.
- Ein artikkel om bygningsfreding i det einkilde fylket.
- Eit diplom.

Riksantikvaren på nettet

Har du lese *Gamle ovner: Flytting og ombruk?* Det er den mest besøkte artikkelen på www.riksantikvaren.no – ein praktisk nettstad for private eigarar av freda hus og anlegg.

Vedlikehold av vinduer og Generelt om eldre hus er òg inne på topp ti-lista. Fleire av informasjonsblada våre om praktisk bevaring kan vere nyttige for private eigarar av freda hus og anlegg. Tidlegare utgåver av Årringer finn du her, du finn òg faktaark om Riksantikvarens prosjekt, om tilskottsordningar og anna.

Nye fredingar

Når nye eigedomar blir freda, finn du informasjonen her. Du kan sjå bilete og laste ned vedtaksdokumentet. Vil du halde deg oppdatert, kan du gå inn på nettsidene og teikne deg på som mottakar av nyheitsbrev og få varsel på e-post om nye artiklar kvar veke.

Webshop

Mange av publikasjonane til Riksantikvaren kan lastast ned elektronisk eller bestillast via webshopen du finn på sidene. Ein kan òg bestille papirversjonar dersom ein treng det, til dømes klassesett til bruk i undervisning.

Forståelege råd

Riksantikvaren arbeider for at fleire kulturminne, kulturmiljø og landskap skal bli tekne betre vare på. Ein viktig strategi for oss er å informere, formidle og kommunisere aktivt, og her har nettsidene ei sentral rolle. Eit viktig mål er at vi skal gje forståelege grunnngjevingar for våre råd og avgjerder.

Kva er di meining?

Er det noko du saknar på nettsidene? Noko du ikkje finn fram til? Kontakt oss på Internett@ra.no

Byggeskikkens indrefilet

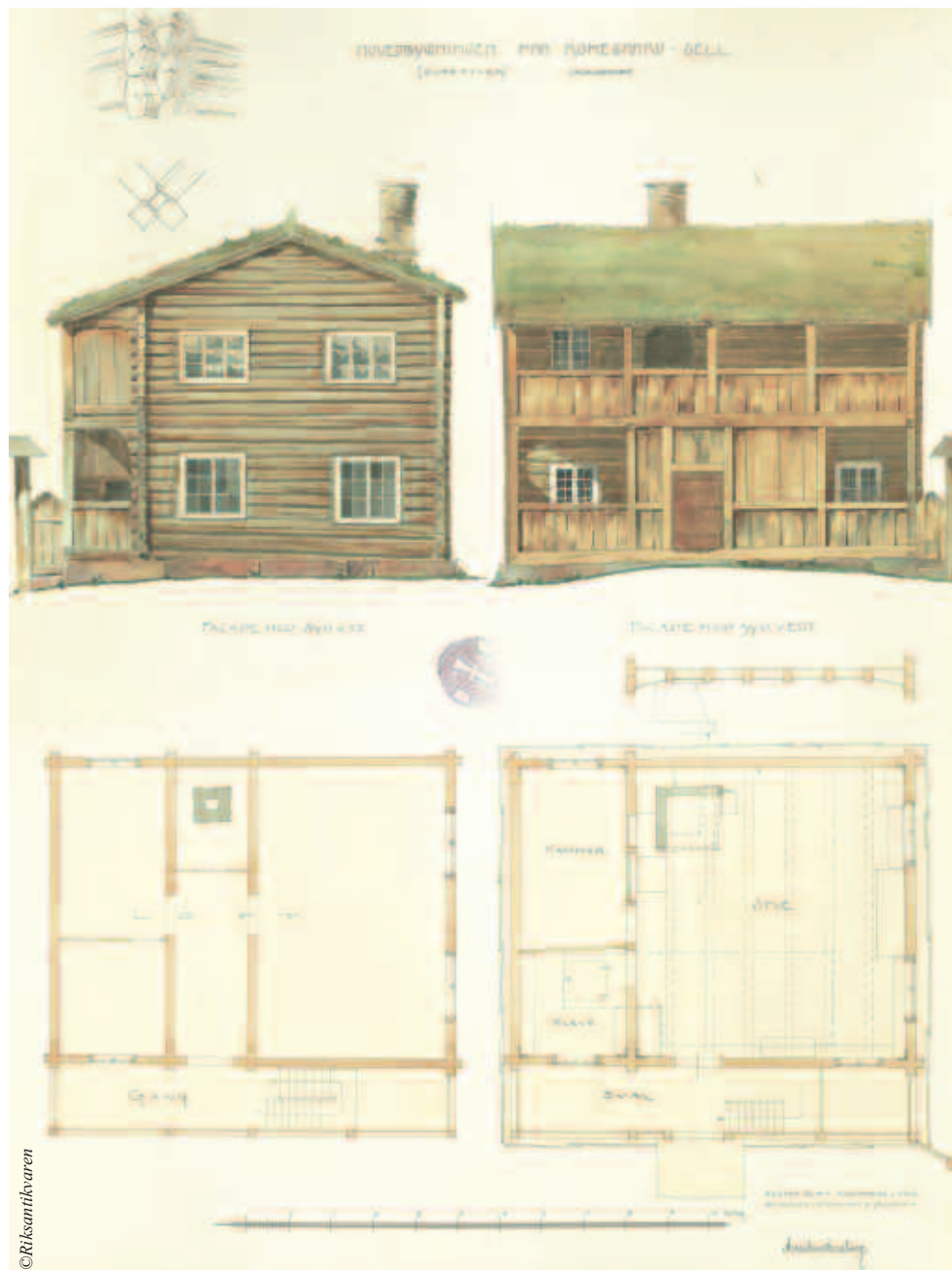
Av Kjell Marius Mathisen, Oppland fylkeskommune

De første fredningene av nyere kulturminner i Norge ble vedtatt i 1923 og 1924. Da ble garder og anlegg med til sammen rundt ett tusen enkeltbygninger freda. Mer enn en fjerdedel av disse husene ligger i Nord-Gudbrandsdalen. Hvorfor ble så mange hus i et lite område freda?

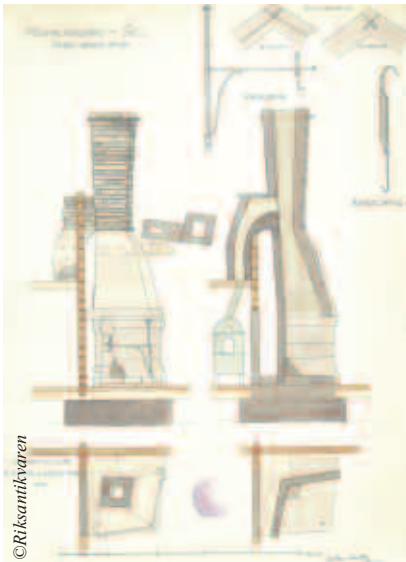
”Lov um bygningsfredning av 3. desember 1920” ga hjemmel til å frede bygninger som var bygget etter middelalderen. De første fredningene ble vedtatt i 1923 og 1924, men det er store forskjeller på hvor mye som ble freda i de ulike fylkene. Over 500 ulike lokaliteter ble freda på landsbasis. I dag omfatter disse fredningene 982 enkeltbygninger. I Oppland er det 326 enkeltbygninger med fredningsvedtak fra 1923-24, nesten en tredjedel av alle hus som ble freda disse to årene. Over en fjerdedel av totalen, 268 bygninger, ligger konsentrert i Nord-Gudbrandsdalen. I Nord-Norge derimot ble ingen bygninger vedtatt freda. Den geografiske skjevheten er påfallende. Fram til 1978 ble det gjort en del supplerende fredningsvedtak, men ikke så mange at skjevhetene ble utligna.

Nord-Gudbrandsdalen

Dette er i landsmålestokk et lite geografisk område bestående av seks kommuner: Sel, Dovre, Lesja, Vågå, Lom og Skjåk. Hvorfor valgte vernemyndighetene å frede så mange bygninger der? Bygningsfredningsloven sa at det primært var bygninger over 100 år som skulle fredes. Bygningene skulle også ha særlig kunstverdi og historisk verdi. Vi kan ikke si at bygningsmassen var eldre i Nord-Gudbrandsdalen enn i andre deler av landet. Den har i liten grad historisk verdi i betydning av at den er knyttet til viktige historiske hendelser eller personer. Området skiller seg heller ikke ut ved å ha en stor bygningsmasse.

Fasadetegning av hovedbygningen på Romundgård tegnet av tegneskoleelev Arnstein Arneberg i 1902.

Peisen i søre stugu på Romundgård.
Arthur Nordlie 13. juni 1902.

Kunstverdi

Det er kunstverdien som best forklarer hvorfor så mange bygninger i Nord-Gudbrandsdalen er freda. Området hadde fra århundreskiftet fått stor oppmerksomhet fra to av bygningsvernepionerene i Norge, arkitektene Herman Major Schirmer og Johan Meyer. I 1918 kom Meyers plansjeverk *Fortidskunst i Norges bygder* ut. Fem av tretten bind omhandlet Gudbrandsdalen, og eksemplene var utelukkende hentet fra de seks norddalskommunene. Bøkene viser fotografier, perspektiv- og oppmålingstegninger fra storgarder og kirker.

Meyer legger stor vekt på interiørdetaljer som dører, skap og tekstiler. I forordet skriver han at verket henvender seg til håndverkeren i by og land, og at både tegninger og tekst er forsøkt tillempet deres behov. Videre skriver han: "Nordre Gudbrandsdalen er vistnok det distrikt hvor renæssansen hos os har skutt den frodigste vekst." Meyer ønsket å formidle det fremste av norsk folkekunst og gi inspirasjon til kunsthåndverkere og møbelsnekkere til bruk i egne arbeider.

Studiereiser

Herman Major Schirmer hadde samme mål som Meyer. I nesten 40

år, fra 1873-1912, underviste han ved Den kongelige tegneskole i Christiania. I perioden 1895-1912 arrangerte Schirmer studiereiser for elevene sine. Han mente det ikke var nok å bruke plansjer i undervisningen. Elevene måtte selv reise ut og oppleve byggeskikk og folkekunst på stedet. Mange av studiereisene gikk til Dovre, Sel, Vågå og Lom, hvor de gamle tunene med tømmerhus og innbo var studieobjekter. Elevenes tegninger viser bygningsdetaljer, løst og fast inventar, men også hele tun og de enkelte uthusene er flere steder nitidig oppmålt.

Flere av Schirmers elever ble toneangivende arkitekter tidlig på 1900-tallet. De tok med seg inntrykkene fra den gamle byggeskikken og brukte dem som inspirasjon til å utvikle en nasjonal arkitektur. Fra 1930-tallet ble de samme inntrykkene omtolket til en regional og særnorsk modernisme.

Fra dokumentasjon til fredning

Når vi ser på hva som ble freda i Nord-Gudbrandsdalen, finner vi de fleste bygningene igjen på Tegneskolens oppmålingstegninger og i plansjeverket til Meyer.

Det er tydelig at deres registreringer i stor grad var bestemmende for fredningslista i disse kommunene. Kombinasjonen av høy kunstverdi og særdeles god dokumentasjon gjorde

“ Det er kunstverdien som best forklarer hvorfor så mange bygninger i Nord-Gudbrandsdalen er freda ”

at mange bygninger der ble freda. Spesielt for regionen var at også uthus var godt dokumentert. Det var trolig utslagsgivende for at mange hele anlegg ble freda i Nord-Gudbrandsdalen. Ellers i landet gjelder de fleste fredningsvedtakene fra 1923-24 enkeltstående våningshus. For fredningsgjennomgangen i Oppland er tegningsmaterialet viktig når fredningsformålet skal presiseres. Det er en tett sammenheng mellom dokumenterte anlegg og freda anlegg. Ut fra dette kan vi slutte at det var de estetiske verdiene som kommer til syne i Tegneskolens oppmålingstegninger og Meyers plansjeverk som Riksantikvaren ønsket å ta vare på da husene ble freda. Disse verdiene ligger i interiørdetaljer, bygningenes eksteriører og tunformer. Det er dette dagens forvaltning skal bevare for framtida.

En fornøyd Schirmer inntil en tømmervegg på Romundgård i Sel i 1902.
To av studentene poserer med linjal på tunet.

Foto © Riksantikvaren

Bygningsfredingslova og dei første fredingane

”...man tillater seg i ærbødighet at underrette Dem om at Deres gaard er opført paa fredningslisten...”

Bondekulturen vart sett på som den fremste eksponenten for det norske og som formidlar av norsk historie og norske tradisjonar. Arkitektane og arkitektstudentane her i landet reiste på ekskursionar for å studere denne tradisjonsbundne byggjekunsten. Her er Kristiania Tegneskole på Bjølstad i Heidal, ca 1900. Heile gardsanlegget på Bjølstad vart freda i 1924 og er eit typisk døme på kva slag anlegg som vart valte ut for freding.

Den første lova om bygningsfreding vart vedteken av Stortinget i 1920. I §1 i lova sto det at departementet skulle setje opp ei stadordna liste over verdslige bygningar eller delar av bygningar som skulle fredast. På lista måtte det bare takast med bygningar eller delar av bygningar som var over hundre år og som hadde *”serlegt kunstverd eller historisk verd”*. Nyare bygningar og bygningar som hadde mykje å seie for lokalsoga eller hadde

personalhistorisk verdi, kunne takast med i særlege tilfelle. Ei nemnd på fem mann, Den antikvariske bygningsnemnd, skulle ha ansvar for alle spørsmål vedkomande bygningane på lista, mellom anna for utvalet av fredingsobjekt og vernet av dei. Fredingslistene skulle tinglysast.

På landsmål

Lovtekstar er kanskje ikkje så lette å forstå for den jamne mann og kvinne,

men i følge fleire eigarar var Lov um bygningsfreding spesielt vanskeleg; Lova var nemleg skriven på landsmål. *”Den vedlagte lov er mig uforstaaelig, og jeg tør høfligst be herr Riksantikvaren at faa tilsendt en lov paa vort officielle norske sprog. Jeg haaper at kunne bli spart for de utgifter som følger med at oversende loven til en translator”* skreiv ein bergensar i 1927.

Det første fredingsarbeidet

Målet for det første fredingsarbeidet var å finne fram til kulturminne som var karakteristiske for landsdelar, bygder og byar. Frå midten av 1800-talet og fram mot unionsoppløysinga i 1905 var nasjonalkjensla her i landet aukande, og med ho følgde større fokus på nasjonal identitet og eigenart. Det særskilte norske skulle definerast. Dette galdt òg byggjekunsten. Dei freda bygningane skulle fremje kjensla av tilhøyre. Eit anna siktemål var å auke det vitskaplege grunnlaget for forskning og folkeopplysning. Desutan skulle bygningane vere utgangspunkt og inspirasjonskjelde for moderne arkitektur og slik medverke til betre kvalitet på bygginga i samtida.

Oversikt

Å skaffe oversikt over kva som fanst av verneverdige bygningar i landet, var eit stort arbeid. Hausten 1921 sende Riksantikvaren eit likelydande brev til lensmenn, kommunar, organisasjonar og kulturinteresserte privatpersonar. Desse vart bedne om å hjelpe dei antikvariske styresmaktene med opplysningar om gamle byg-

ningar i distriktet, helst oppførte før 1830-40 åra. Bygningane ein ønskte opplysningar om, var mellom anna "gamle sorenskrivergaarde, fogedgaarde, chefsgaarde" og "gamle bondegaarde med uthuse, gamle gjæstgiverier og skydsstasjoner, gamle industrielle anlegg". Ved sida av materialet ein fekk inn som resultat av dette brevet, gjekk ein gjennom topografiske bøker og andre kjelder for å skaffe oversikt over den eldste bygningmassen.

Fredingslistene

I løpet av 1923 og 1924 vart det vedteke 3 fredingslister som omfatta bygningar på om lag 800 ulike eigedomar. I 1927 vart fredingslista supplert med om lag 120 eigedomar. Bygningsfredingslova forutsette at fredingslista skulle gåast gjennom kvart femte år, og i åra som følgde, vart lista revidert med ujamne mellomrom. Nye eigedomar vart førte opp på lista, medan andre vart storkne. Nye, omfattande lister vart vedtekte i åra 1938-1942. Dei første fredingane i Nord-Noreg vart vedtekte våren 1942.

Kva vart freda?

På fredingslistene vart eigedomane førte opp samla etter soknegrenser. For ein del eigedomar er det spesifisert kva bygningar som vart freda, medan andre eigedomar berre er førte opp med gardsnamn eller gateadresse. For desse eigedomane gjeld fredinga alle bygningane som sto på eigedomen på fredingstidspunktet, så sant dei oppfyller kriteria etter § 1 i lova. Bygningane er både eksterior- og interiørfreda dersom ikkje anna er nemnt. Men lova ga òg høve til å frede "luter av bygningar". På ein gard i Bærum vart berre "den gamle kamin" freda, og for ein bygard i Tønsberg nøgde ein seg med å frede "portalen".

Kulturminnelova

I alt vart det freda bygningar (eller delar av bygningar) på rundt 1200 eigedomar i perioden 1923-1978. I 1979 vart bygningsfredingslova avløyst av kulturminnelova. Fredingsvedtaka som vart gjort etter den gamle bygningsfredingslova, er i dag regulerte av kulturminnelova.

Av Siv Nytrøen Leden, Riksantikvaren

Dei første fredingane som vart offentleggjorte, galdt bygningar som hadde kulturhistorisk interesse gjennom "de berømtheter" som hadde budd der. Dette skreiv riksantikvar Harry Fett i ei pressemelding trykt i ei rekkje aviser i 1923. Mellom dei freda bygningane var heimen til Bjørnstjerne Bjørnson og garden på Hadeland der Aasmund O. Vinje døydde. Truleg var det eit taktisk val at dei første offentleggjorte fredingane var knytte til namngjetne personar. Det ville vere lettare for folk å akseptere at eigedomen deira vart freda når dei kunne identifisere seg med "berømtheter".

Fast og større løst inventar

For å sikre framtidige generasjoner en mest mulig helhetlig opplevelse og forståelse av fredete bygninger, anlegg og båter, kan det være viktig at ikke bare det ”ytre skallet”, men også utvalgte deler av ”innmaten” inngår i fredningen.

Det *faste* inventaret følger *automatisk* med en fredning etter kulturminneloven. I utgangspunktet omfatter begrepet ”fast inventar” alt som er limt, spikret, naglet eller skrudd fast til vegg, tak eller gulv, typisk skap, hyller, benker og ovner.

Det kan også være mindre, festede ting, som klokker eller skilt. I en båt vil normalt også bord og en god del teknisk utstyr være fastmontert. Også store gjenstander som ikke kan fjernes på vanlig måte gjennom dør eller vindu, samt inventar som er spesiallaget til fredningsobjektet, vil kunne anses som ”fast”. I forbindelse med salg av det fredete Røros apotek oppsto det diskusjon om hvilke deler av interiøret som var omfattet av fredningen, siden vedtaket i seg selv ikke spesifiserte dette. Riksantikvaren tolket her begrepet ”fast inventar” til å omfatte ikke bare veggfaste reklameskilt og en veggfast klokke, men også spesialtilpassede, men ikke fastmonterte, skap, trekrukker og en vekt.

Hva er større løst inventar?

For at ettertiden skal kunne oppleve bygningens, anleggets eller båtens funksjon, bruk, tidstypiske atmosfære m.v., vil bevaring av bare det faste inventaret kunne være utilstrekkelig. Dersom særlige grunner tilsier det, kan derfor også *større løst inventar* inngå i fredningen. I så fall må hver enkelt gjenstand spesifiseres.

Den aktuelle fredningens *formål* vil normalt danne utgangspunktet for den konkrete vurderingen. Dersom det er en personallhistorisk bakgrunn for fredningen, vil vurderingen bli en annen enn der hvor det er bygningens/anleggets/båtens arkitektoniske eller kulturhistoriske egenverdi som begrunner fredningen. Ved fredning av en poli-

Et fredet interiør kombinert med museumsgjenstander gir en god formidlingsmessig effekt. Fra Arne Garborgs arbeidsværelse på Labråten i Asker.

tikers hjem vil det være naturlig å fokusere på gjenstander som har hatt betydning for vedkommendes politiske virke, for eksempel skrivebordet i arbeidsværelset.

Andre viktige tolkningsmomenter vil være graden av opprinnelighet og spesialtilpassing: Har den aktuelle gjenstanden fulgt bygningen/anlegget/båten fra starten av, og er den spesielt utformet med tanke på nettopp denne? Dersom inventaret utgjør en helhet, kan det samlet vurderes som et større løst inventar, selv om det består av både større og mindre gjenstander, for eksempel et møblement.

Hva kan ikke fredes?

Pyntegjenstander, våpen, tekstiler, løse kunst- og brukskunstgjenstander, bøker, kjøkkenredskaper, verktøy og

andre smågjenstander vil normalt falle utenfor begrepet større løst inventar, selv om de anses som interessante museumsgjenstander. Juridisk går det et klart skille mellom gjenstander som kan fredes og gjenstander med generell museumsinteresse.

Hva innebærer fredning?

En fredning som omfatter større løst inventar vil normalt innebære at gjenstandene ikke kan flyttes ut av bygningen/anlegget/båten uten tillatelse fra dispensasjonsmyndigheten. Gjenstandene kan heller ikke uten videre repareres eller demonteres uten godkjenning. Fredningsvedtaket bør beskrive nærmere hvilke begrensninger fredningen innebærer.

Av Lars Erik Eibak Bru,
Riksantikvaren

Foreningen Fredet

Fredet er en landsdekkende interesseforening. Vi representerer den lille gruppen av private eiere som er pålagt å ta vare på noen av landets fremste kulturminner i evig tid. Den oppgaven kan være meget krevende. En vil kunne oppleve betydelige begrensninger i bruken. Selv de minste endringer må søkes godkjent. Vedlikeholdet er ofte tungvint og kostbart. En kan ikke lenger trekke vedlikeholdet fra på skatten. Tilskuddene gir som regel bare delvis dekning av de antikvariske merkostnadene. Kravet til søknader og rapporter kan være ganske omfattende. Høye driftsutgifter, samt dyr og komplisert forsikring er også normalt osv. Med slike rammebetingelser skal ingen undre seg over hvorfor de fredete husene har et akselererende forfall, og hvorfor mange eiere er frustrerte eller apatiske.

Slik kan det ikke fortsette. Systemet må endres og forbedres på mange områder. Da må vi som eiere organisere oss og fremme våre syn overfor myndigheter og allmennheten.

Handlingsplanen vår påpeker hva som bør forandres og fremmer konkrete forslag til løsninger. Den er presentert for Riksantikvaren, Miljøverndepartementet og de fleste medlemmene av Stortingets Energi- og miljøkomité. Videre deltar vi i den offentlige debatt i aviser, radio og TV for å gjøre problemene og løsningene allment kjente.

Foreningen har nå etablert en ordning med *fylkeskontakter* i nesten samtlige fylker. Disse personene vil kunne fungere som generelle representanter for eierne i enkelte sammenhenger, de kan hjelpe styret med å avdekke fylkesvise forskjeller i saksbehand-

ling, de kan brukes som tillitsmenn og de kan informere om foreningen for potensielle medlemmer med mer.

Alle private eiere av fredete hus burde være medlemmer. Det gir større påvirkningskraft. I tillegg blir du bedre kjent med mange andre eiere i tilsvarende situasjon. Dere kan finne ut mer om oss ved å gå inn på www.fredet.no, eller kontakte undertegnede: Knut Aall, Nes Verk, 4900 Tvedestrand tlf 371 60 237 eller 48 00 85 66. Neste årsmøte blir på Frogner Hovedgård i Oslo lørdag 7. mars 2009. Vi ønsker nye og gamle medlemmer velkommen til et interessant og hyggelig program der.

Knut B. Aall

Leder
Foreningen Fredet

Noen av årsmøtedeltagerne i vårsolen. Knut B. Aall er nummer seks fra venstre.

Som en fugl føniks opp av asken

Markerud gård i Nittedal

– Alle pensjonister burde ha et prosjekt, jeg er privilegert, sier Anne Prydz Sæterdal. Hennes pensjonistprosjekt er antakelig noe i overkant av det de fleste andre ville make, for når vi ser hvilket arbeid som er lagt ned på Markerud siden hun og sønnen kjøpte tilbake gården i september 2005, blir vi mektig imponert!

– Hovedbygningen på Markerud gård ble antakelig bygget i 1828-29, forteller Anne. – Det sto muligens et eldre hus på tomten tidligere, et jaktsted, men det var Collett-familien som fikk satt opp hovedbygningen slik den står i dag. Vi tror kanskje det var Otto Collett som bygget den som et enke-sete. Ulike kilder sier litt ulike ting om dette.

Markerud er det eneste fredete bygget i Nittedal. Allerede i 1923 ble Markerud fredet. Deretter gikk gården inn i en omskiftelig tilværelse; den vekslet mellom glansperioder og forfall. I 1850-60 årene ble det etablert og drevet fyrstikkproduksjon i egne fabrikkbygninger ("Nitedals Tændstikfabrik") på jorden øst for hovedbygningen. Fyrstikkproduksjonen baserte seg på at det ville komme jernbane gjennom dalen. Den ble lagt et annet sted og fyrstikkproduksjonen ble gradvis nedlagt i Nittedal.

Rundt forrige århundreskifte kjøpte distriktslege og ordfører Hans Prydz gården og flyttet etter hvert inn med sin familie. Han hadde også sitt legekontor her.

For ca 30 år siden ble hovedhuset skilt ut, og solgt ut av familien. Det har vært flere ulike eiere i denne perioden og huset har forfalt gradvis.

Tilbygget har vært gjenstand for diskusjon, men blir stående.

Hovedbygningen

Anne Prydz Sæterdal kjøpte hovedbygningen med 1,7 mål tomt på tvangssalg i 2005 sammen med

sønnen Kjetil Sæterdal. Gjennom arv eier Anne, sammen med sine søskens etterkommere, resten av områdene rundt hovedbygningen.

Foto: Ase Bitustøl © Riksantikvaren

NIKU arbeider med undersøkelser av farger og tapeter i huset. – Det blir veldig spennende å få fram et helhetsbilde av interiørene gjennom husets ulike perioder, sier Anne.

Det tok hele 6 måneder å fjerne søppel og skrot som hadde samlet seg opp inne i bygningen, på tunet og jordene. Arbeidet med selve restaureringen ble startet våren 2006. Hovedbygningen hadde i mange år stått uten vedlikehold. Det hadde lenge vært ideelle vekstvilkår for ekte hussopp og skadene var omfattende. Det tok 18 måneder å få sanert hovedbygningen.

Anne har bodd på Markerud en periode som barn og har hele tiden under arbeidet hatt visshet om at bygningen ville bli svært vakker når den blir ferdig restaurert. Kjetil Sæterdal er prosjektleder for restaureringen av hovedhuset.

Anne understreker at de har vært svært fornøyd med både den faglige og den økonomiske støtten som er kommet fra Riksantikvaren og Akershus fylkeskommune. I tillegg har Stiftelsen UNI bidratt med viktige tilskudd til tak innvendig og utvendig og til brannsikring.

Restaureringen av Markerud er fulgt tett av eierne. Det har hele tiden vært

nødvendig å foreta valg, når stadig nye uforutsette ting har dukket opp. Dette har gjort at eierne kjenner huset, noe som igjen gjør dem i bedre stand til å ta vare på huset senere.

Hagen

Hagen på Markerud er antakelig like gammel som huset. I 2005 var den helt gjengrodd med bringebærkratt, nesle og tistler. Anne fikk i 2006 fullmakt av sine søsken til å restaurere den historiske hagen rundt hovedbygningen og sette i stand kulturlandskapet.

Mange av de gamle staudene ble funnet frem, og er nå formert opp og skal plantes ut i de restaurerte staudbedene. Gartner Jan Høvo (svigersønn) er prosjektleder for istandsetting av hagen. Han har funnet fram gamle bilder og intervjuet familiemedlemmer for å få fram mest mulig fakta om hvordan den har vært. Norsk kulturminnefond har bevilget penger til istandsettingen. I tillegg har Selskapet for Norges Vel og Regionkontor landbruk gitt støtte til hagen og beitejordene.

Anne Prydz Sæterdals tips til andre eiere av fredete bygninger:

Veiledning er nødvendig

Det er nødvendig at folk med erfaring har tid til å komme på besøk og gi råd. De må være fleksible og ha forståelse for hva det vil si å være privat eier uten erfaring fra lignende saker og uten ekstraordinære ressurser.

Spleiselag er avgjørende for å komme i havn

Det er svært viktig med grundig tilstandsvurdering i forkant som kan underbygge mest mulig realistiske kostnadsoverslag. Likevel må alle regne med at rammene ikke holder, mye er såkalte uforutsette utgifter. Det er ofte nødvendig å arbeide i spleiselag. Det er ofte ikke mulig å finne noen enkelt som kan ta hele kostnaden.

Stor fordel med dugnadsarbeid

Dugnad kan avlaste budsjettene. Rivingsarbeider, ryddearbeider og enklere håndverksprosesser kan gjøres av amatører. Vi har ført logg hver dag hele året.

Formidling og bruk

Det må helt fra starten tenkes på formidling og bruksformål. Eier må legge inn svært store ressurser for å få til et slikt prosjekt. Ofte er store lån nødvendig. Derfor må det også tenkes på bruk og mulige inntekter når restaureringen er ferdig. Det å få støtte fra det offentlige og fra stiftelser forplikter også i forhold til å gjøre anlegget tilgjengelig for allmennheten.

– Mitt mål er at huset skal stå i minst 200 år til og være til glede for mange, avslutter Anne.

Av Åse Bitustøl, Riksantikvaren

Fra hagen på Markerud.

Fra bokhylla

Vakre og spesielle hus finnes det mange av rundt i hele landet. Noen er fredet, men de fleste er det ikke! Det er derfor positivt at det utgis en god del bøker som presenterer disse verdifulle og verneverdige bygningene. Et lite utvalg godt illustrerte bøker fra de forskjellige landsdelene trekkes fram her.

Væiere og nessekonger. Handelssteder mellom Rørvik og Varanger

Av Jon Henrik Lie og Fin Serck-Hansen (foto). Horten: Olympia press, 2008.

Nordnorsk bygningskunst er vakkert presentert i praktboka *Væiere og nessekonger*. Boka tar for seg 25 handelssteder eller fiskevær, fra Rørvik i Nord-Trøndelag til Vadsø i Finnmark. Hvert sted får en solid omtale, med historisk overblikk, der vekten legges på næringslivet og menneskene. Dette er ikke først og fremst en arkitekturbok, men bygningene og anleggene trekkes fram, både i tekst og bilder. Fotografiene har en sentral og viktig plass i boka: De er mange, store og gode.

Vakre gårder i Trøndelag

Av Birger Sivertsen og Anja Elmine Basma (foto). Oslo: Damm, 2006.

Boka er, som tittelen viser, konsentrert om gårdsanlegg. Gårdene er valgt ut både fordi de har flotte bygninger og en interessant historie, men også fordi akkurat disse stedene satser aktivt på en framtid innen landbruket. Det er i alt 16 anlegg som omtales, med historikk, status i dag og en omfattende bildepresentasjon. I teksten er vekten dels lagt på menneskene som har vært og er knyttet til gården, dels på en beskrivelse av dagens muligheter og utfordringer når det gjelder å gjøre gården drivverdig, og holde bygningsarven i hevd.

Norske hager gjennom tusen år

Av Magne Bruun. Oslo: Andresen & Butenschøn, 2007.

Tradisjonelt har de fleste husene rundt omkring i landet hatt hage – fra parkanlegg til bare en liten forhage. Dette verket er en tilnærmet fullstendig oversikt over temaet. Boka er en kronologisk gjennomgang av norsk hagehistorie, fra den spede begynnelse (sagatid og klosterhager), via renessansehagene til barokken, landskapsparkene fra overgangen til 1800-tallet og helt fram til siste årtusenskifte. Minst vekt er lagt på tiden fra 1970-2000.

Leseren får også vite noe om det teoretiske grunnlag slik det finnes i samtidens hagebøker. I tillegg gis en oversikt over periodens typiske plantevalg. Teksten illustreres av et stort bildemateriale, der både eldre og nyere fotografier er brukt.

Perler på Sørlandet. Levende fortid og byggekunst

Av Terje Forseth og Jiri Havran (foto). Oslo: Damm, 2004.

Boka tar for seg strekningen Risør - Lindesnes og omfatter både bolighus, kirker, næringsbygg, fyrtårn og til og med en gammel skole, til sammen 15 hus eller bygningsmiljøer. Utvalget er preget av eldre bygninger, med skipperhuset på Sandøya fra slutten av 1600-tallet, Dypvåg kirke og Nes Verk som de eldste eksemplene. Men også nyere hus er tatt med, som den helt moderne hytta i glass og betong i Brårvika. Bildene er gode og varierte, med en fin blanding av interiør- og eksteriørbilder.

Av Eva Christine Eide, Riksantikvaren

Interessert i å lese mer?

Følg med på bibliotekets lesetips på Riksantikvarens nettsider:

www.riksantikvaren.no/biblioteket